

DEMOKRATIJA I LJUDSKA PRAVA

POPULIZAM I DEFEKTI DEMOKRATIJE U REPUBLICI SRPSKOJ

POPULIZAM U POLITIČKOJ SFERI REPUBLIKE SRPSKE

Dragan Stanisavljević

Maj 2024.

Populizam se obično tumači dvostrano, pri čemu su oba negativna. Prema drugom tumačenju, primjerenijem našem društvu, populizam je način oportunističkog vođenja politike, kojim se građanima, potencijalnim biračima, nude brza, laka (i najčešće bar u datom trenutku neostvariva) rješenja, umesto da im se ukaže na svu kompleksnost date situacije i ponudi rješenje koje je manje atraktivno, ali zato realno ostvarivo.

Lijevim i desnim populistima zajednički su antielitizam i pozivanje na narod, a „opasni drugi“ su društvene grupe koje ne pripadaju političkim elitama, ali nisu ni dio naroda, oni su „opasni“ jer ugrožavaju narod i(li) državu. Zajedničko i jednima i drugima je to što politički kapitalizuju strahove od „opasnih drugih“, na njima temelje politički program i formiraju vrednosne prioritete.

Upravljanje strahovima, zebnjama i tjeskobama koristi se kao političko gorivo koje se uz pomoć medija distribuira narodu. Milorad Dodik je najizrazitiji predstavnik populista kome su uzor autoritarni vladari poput Orbana i Putina.

Sadržaj

	UVOD	3
	POPULIZAM I DEFEKTI DEMOKRATIJE U REPUBLICI SRPSKOJ	4
1.	POPULIZAM – pojam, značenje	4
2.	HISTORIJSKI OKVIR POPULIZMA	5
3.	POPULIZAM I DEFEKTI DEMOKRATIJE U REPUBLICI SRPSKOJ	7
3.1.	Tendencije populizma u evropskom političkom prostoru	7
3.2.	Populizam i njegovi defekti u entitetu Republike Srpske	7
3.3.	Milorad Dodik kao reprezent populizma u Bosni i Hercegovini	8
	ZAKLJUČCI I PREPORUKE	10
	LITERATURA	11

Uvod

Gotovo svaki tekst o populizmu počinje od ocjene da je u pitanju kontroverzan, neuhvatljiv pojam i pojava koja je opšteprisutna, ali koju je teško definisati. U BiH nema mnogo radova posvećenih populizmu. Ovo predstavlja pokušaj da se populizam sagleda obuhvatnije, iz više uglova.

Da li elementi populizma proizlaze iz nužne nekompletnosti i iskonske nedeterminisanosti demokratije (Rosanvallon 2011; Laclau 2015), odnosno iz protivrječnosti same demokratije? Ili treba situirati sadašnji populizam u dinamiku neoliberalnog autoritarizma? Naime, populizam je reakcija, odgovor na određene probleme.

Cambridgeov rječnik je 2017. godine odabrao populizam kao riječ godine, definirajući je kao "političke ideje i aktivnosti čija je namjera dobivanje podrške od običnog naroda dajući mu što želi" (Cambridge Dictionary, 2017).

Talas populizma zapljusnuo je mnoge dijelove svijeta. Populisti targetiraju nezadovoljne građane sa porastom straha, ksenofobije, rasizma i neprijateljstvom prema strancima. To zahtijeva „red i poredak“, sigurnost ili stabilnost („stabilokratije“). Strah se koristi kao katalizator mobilizacije. I ekstremna desnica i radikalna ljevica jašu na zavodljivoj retorici populizma. Populisti nižu uspjehe nudeći lake odgovore i rješenja na teška pitanja i probleme. Populizam nastaje na nezadovoljstvu, ali ono nije uvijek izazvano padom životnog standarda, siromaštvom i nezaposlenošću.

POPULIZAM I DEFEKTI DEMOKRATIJE U REPUBLICI SRPSKOJ

1. POPULIZAM – pojam, značenje

I populizmu i demokratiji središnja je referentnost pojam naroda. Zbog toga je njihov međusobni odnos problematičan. Populizam bi se mogao tumačiti tako kao da se tek u njemu ozbiljuje demokratija. Kao što znamo, ona se temelji na suverenosti naroda. Uobičajenija je međutim pretpostavka da populizam ugrožava demokratiju u njezinoj srži te da je na koncu i razara. Dakle populizam može biti izazov demokratiji da ispuni svoje vlastito obećanje. Ali populizam može predstavljati i patološku stranu demokratije. Stoga nije čudo što ga smatraju hidrom koja u različitim kontekstima prijeteći uzdiže svoju uvijek novu glavu. Međutim populizam bi mogao biti i pojava koja je prirodna demokratiji. Posve nezavisno o činjenici da pojam populizma u akademskom diskursu i znanstvenoj analizi ima krajnje negativnu konotaciju, valja priznati da politologija nije dala niti analitički koncept niti dostatno razjašnjenje pojma, tako da se odnos populizma i demokratije i dalje smatra nerazjašnjenim.

Populizam – to podvlače svi istraživači koji se njime bave – svakako nije nova pojava, niti fenomen 21. vijeka. Naprotiv, korijeni koncepta populizma se mogu naći u 19. vijeku, kada u Sjedinjenim Američkim Državama nastaje Populistička partija, u Istočnoj Evropi populistički pokreti za prava seljaka, a u Rusiji pokret Narodnik. I dok je u SAD taj pokret uglavnom bio predvođen zemljoradnicima koji su zahtijevali radikalnu promjenu političkog sistema, u Rusiji i Istočnoj Evropi, pa i u Srbiji, glavni akteri bili su intelektualci koji su idealizovali selo i koji su se opirali uticajima industrijalizacije i svemu onome što su oni, u okviru svog ne uvijek koherentnog niti konzistentnog shvatanja, smatrali zapadnim (Ristić 2007: 147–148).

Populizam je iznimno heterogen fenomen, ali ipak se većina teoretičara slaže kako je srž populizma vidljiva u nastojanju populističkih aktera za podjelom društva na dvije nerealno homogenizovane grupe, “mi” – “narod” i “oni” – politička elita i ostali “neželjeni drugi”, te u insistiranju da politika treba biti direktan izraz volje

naroda (npr. Meny i Surel, 2002.; Mudde, 2007.; Mouffe, 2013.; Albertazzi i McDonnell, 2008.). Za dublje razumijevanje fenomena vrlo je važno i u teorijskim radovima uobičajeno razdvojiti radikalni populizam ili populizam u užem smislu i *mainstream* populizam.

Radikalni populizam ili populizam u užem smislu antielitistička je i antisistemska ideologija koja uključuje podjelu društva na “nas” (pravedan narod) i “njih” (protivnike pravednog naroda), zaobilaženja demokratskog procesa i razaranje. Radikalni populist (bilo da se radi o populističkim strankama ili pokretima) dovode u pitanje, pa najčešće i odbacuju, model predstavničke demokracije i povezane demokratske institucije. Umjesto pluralističkog političkog modela karakterističnog za liberalne demokratije, oni konstruiraju dualističku viziju političkog sustava u kojoj se pokušavaju prikazati kao “direktni predstavnici naroda”, a sve druge političare prikazuju kao one koji sprječavaju da se volja “naroda” provede, zajedno s demokratskim institucijama koje su izgradili.

Populisti pokušavaju izgraditi svoj imidž izvan političke arene s retorikom koja se bazira na tvrdnjama kako oni nisu političari ili barem ne političari kao “oni” ostali (npr. Panizza, 2005.). Posebno je zanimljiva uloga populističkog vođe u djelovanju populističkih stranaka i pokreta pa tako većina autora smatra jakog vođu jednim od ključnih elemenata koncepta (Canovan, 1999.; Panizza, 2005.; Albertazzi i McDonnell, 2008.; Decker, 2008.; Šalaj, 2012.). Populistički vođe skloni su graditi svoj imidž kao neku vrstu kvazimesijskog spasitelja naroda (Arditi, 2005.) i isticati direktnu vezu s narodom, pripadnost narodu, a ne političkoj eliti.

Mainstream populizam možemo definirati kao politički stil ili način političke komunikacije *mainstream* (neradikalnih) političkih aktera, stil koji sadrži neke elemente svojstvene radikalnom populizmu, ali akteri koji ga koriste zadržavaju pluralističku viziju političkog sistema. Dakle, kod *mainstream* populista izostaje eksplicitna podjela društva na “mi” (narod) protiv “njih” (politička elita i ostali “neželjeni drugi”) i oni se u pravilu

ne obrušavaju na ključne institucije liberalne demokratije. Ipak, *mainstream* populisti svojim populističkim stilom mogu značajno ugrožavati kvalitetu demokratije kao što je to bio Silvio Berlusconi u Italiji ili Victor Orbán u Mađarskoj (Mudde, 2013.).

Jedan od čestih pristupa istraživanju populizma analiza je diskursa političkih aktera. Tako Stavrakakis i Katsambekis evociraju Laclaua i njegovu diskurzivnu analizu kada zaključuju da je, da bi se odredilo je li neka stranka ili politički pokret populistički u užem smislu, potrebno analizirati njihove diskurzivne prakse i: "a) artikuliraju li se oko čvorišne tačke 'naroda' ('the people') ili drugih (ne-populističkih ili antipopulističkih) čvorišnih tačaka (klasa, nacija, sloboda, priroda i sl.) i b) u kojoj mjeri je slika društva koju pružaju predominantno antagonistička i dijeli društvo u dva glavna bloka: establishment, odnosno 'blok moći' protiv neprivilogovanog 'naroda'" (Stavrakakis i Katsambekis, 2014., 123). Kategoriju "thin-centered ideology" razvio je Freedman (1996.) i ona nas upućuje kako populizam trebamo posmatrati kao ideologiju koja u svojim političkim ostvarenjima dolazi u kombinaciji s nekim dodatnim političkim ideologijama poput konzervatizma, liberalizma, nativizma/nacionalizma itd. (Mudde i Kaltwasser, 2013.).

Populisti pokušavaju izgraditi svoj imidž izvan političke arene s retorikom koja se bazira na tvrdnjama kako oni nisu političari ili barem ne političari kao "oni" ostali (npr. Panizza, 2005.). Posebno je zanimljiva uloga populističkog vođe u djelovanju populističkih stranaka i pokreta pa tako većina autora smatra jakog vođu jednim od ključnih elemenata koncepta (Canovan, 1999.; Panizza, 2005.; Albertazzi i McDonnell, 2008.; Decker, 2008.; Šalaj, 2012.). Takve vođe grade imidž kao kvazimesijanski ili spasitelji naroda (Arditi, 2005.) i ističu direktnu vezu s narodom, pripadnost narodu, a ne političkoj eliti.

Populističke strategije koje takvi akteri koriste su npr. naglašavanje posebne veze s "narodom" ili "voljom naroda".

Populizam se obično tumači na dva načina, pri čemu su oba negativna. Prema jednom, populizam se manifestuje kada je neko obraćanje, diskusija ili program u svojoj osnovi vrlo pojednostavljujuće i vođeno impulsivno, s namjerom da cilja prije svega na osjećanja onih kojima je upućeno. Takav pristup se može nazvati i demagoškim. Prema drugom tumačenju, populizam je način oportunističkog vođenja politike, kojim se građanima, potencijalnim biračima, nude brza, laka (i najčešće bar u datom trenutku neostvariva) rješenja, umesto da im se ukaže na svu kompleksnost date situacije i ponudi rješenje koje je manje atraktivno, ali zato realno ostvarivo. Iako i u ovom drugom tumačenju ima demagogije, populizam je u tom značenju ipak bliži

onome što se naziva oportunizmom (Mudde 2004: 542–543; Stanley 2008: 101).

Prema Mileru populista posjeduje:

- 1) kritičan odnos prema vladajućim elitama;
- 2) odbijajući stav prema pluralizmu i
- 3) ubjeđenje da samo on predstavlja ako ne jedinog pravog predstavnika naroda, onda bar jedini autentični glas naroda (Miler 2017: 15–17).

Slično smatra i Mudde koji populizam definiše kao „slabo utemeljenu ideologiju prema kojoj je društvo naposljetku podijeljeno u dvije homogene i antagonističke grupe, 'neokaljen narod' i 'korumpirane elite', i prema kojoj bi politika trebalo da bude izraz opšte volje naroda" (Mudde et al. 2012: 8; 2004: 543). Konačno, Stenli u svojoj definiciji tim trima glavnim odlikama koje ističu Miler i Mudde (postojanje dviju homogenih grupa, njihov antagonistički odnos i ideja o primatu narodne volje) dodaje i četvrtu, koja se odnosi na pozitivno preuveličavanje „naroda“, s jedne i nipodaštavanje, odnosno klevetanje „elita“, s druge strane (Stanley 2008: 102).

2. HISTORIJSKI OKVIR POPULIZMA

Najuticajniji populisti s kraja prošlog i početka ovog vijeka u Evropi i SAD nisu bili obični ljudi iz naroda, već vrlo uticajne ličnosti, koje iako nisu neposredno pripadale političkoj eliti, svakako jesu bili dio. Oni govore o „slabo utemeljenoj prirodi“ (thin centered) populizma kao ideologije, ekonomske ili kulturne elite u svojim zemljama. To između ostalog pokazuju primjeri Silvija Berlusconija u Italiji, Jerga Hajdera u Austriji, porodice Le Pen u Francuskoj ili Donalda Trampa u SAD. Populistički lider se dakle, bar deklarativno zalaže za običnog čovjeka iako on sam to nije, niti je nužno „otpadnik“ s margine društva, a njegov pohod protiv elita je zapravo pohod protiv onog preostalog dijela elite, koji je sve do osvajanja vlasti za njega bio nedostupan.

Kada je riječ o klijentilizmu kao jednoj od odlika populizma, stavovi nisu usaglašeni. Miler smatra da populistički pokreti, kada dođu na vlast, pokušavaju da prigrabe državni aparat, da ga očiste od političkih neistomišljenika, i da zatim uspostave sistem koji počiva na korupciji i prije svega klijentilizmu (Miler, 201).

U nekim radovima se polazi od definicija populizma koje ga vide kao slabo utemeljenu (thin-centred) ideologiju (Mudde 2007; Albertazzi-McDonell 2008; Meny-Surel, 2002.; Mouffe, 2013) koja u središtu svog učenja ima ideju da bi politika trebalo da bude odraz volje naroda, politika koja čistom i moralnom narodu suprotstavlja korumpiranu elitu i „opasne (neželjene) druge“ (out-

groups), druge koji svojim djelovanjem ugrožavaju ili narušavaju prava i vrijednosti naroda. Središnja ideja populizma je da postoji čist, pošten narod i korumpirana elita čime se zanemaruju klase, posebni interesi i individualne potrebe. Margaret Kanovan u toj središnjoj ideji suverenosti naroda vidi naglašavanje demokratije kao direktnog izraza političke volje većine, nasuprot politici umijeća pregovaranja, dogovora i kompromisa. Pri tome, populisti sami sebe vide i predstavljaju kao jedine prave demokrate (Canovan 2002: 25–44).

Tokom posljednje dvije decenije je došlo do postepenog i vrlo vidljivog jačanja pokreta i pojedinaca koji se služe tom ideologijom. I dok je u početku, na primjer u slučaju Jerga Hajdera u Austriji ili Silvija Berlusconija u Italiji, uspon takvih političara objašnjavao prije svega njihovim harizmatičnom i specifičnom ličnošću, koja ih je činila nekakvim rijetkim neuračunljivim izuzecima koji potvrđuju pravilo etablirane i stabilne demokratije, pred kraj prve decenije 21. vijeka više nije bilo sumnje da uzroci uspona populizma prevazilaze pojedinačne slučajeve egocentričnih političkih aktera, i da su mnogo više strukturne prirode. Kako se na meti populista nalazi upravo etablirana liberalna demokratija, ona i njene osobine su u istraživanjima i objašnjavanju uspona populizma počele da zauzimaju centralnu ulogu. Tako dio stručne literature smatra da populizam predstavlja patološki oblik izvnutih načela liberalne demokratije, a Klingeman i Šojh čak smatraju da se radi o normalnoj i uobičajenoj patologiji zapadnih demokratija (Scheuch et al.: 1967; Betz 1994).

U traženju uzroka za rast populizma posljednjih decenija ne treba, međutim, gledati samo na sistem i njegov razvoj uslovljen spoljnim okolnostima, već treba uzeti u obzir da se i pozicija i društvena uloga građana promijenila. Mude primjećuje da je paradoksalno da prijemčivost građana za populističke ideje raste i usljed porasta stope obuhvata stanovništva obrazovanjem koje je od sredine prošlog vijeka postalo sve pristupačnije širokim masama, i dovelo do njihove emancipacije i odbijanja da bespogovorno prihvate sve što vladajuće elite odluče u njihovo ime. Građani danas ne samo da očekuju više od političara, već se sve širi slojevi osjećaju i kompetentnim da sude o onome što jedan funkcioner ili političar u roku svog mandata postigne (Mudde 2004: 554). Ipak viši stepen obrazovanja jeste nužan, ali ne uvijek i dovoljan uslov, da bi se poimala kompleksnost funkcionisanja demokratije, čak i kada bi se hipotetički pretpostavilo da demokratija sama po sebi nema nikakvih slabih tačaka. Jer, kako Darendorf naizgled banalno konstatuje: demokratija je složena, a populizam jednostavan i kao takav počiva na svjesnom pojednostavljanju problema, dok građani naginju ka tome da ta rješenja percipiraju kao realna (Darendorf

2003: 160). Pri tome su (lične) percepcije građana postale važnije od činjenica i populistu svojim načinom komunikacije pothranjuju takvu percepciju. Konačno, te percepcije građana i relativizacija činjenica, koje direktno utiču na prijemčivost građana za populizam, posljedica su još jedne velike promjene unutar društava posljednjih nekoliko decenija, koja se odnosi na medije. Usljed komercijalizacije njihovo težište se s koliko-toliko neutralnog izvještavanja pomjerilo na senzacionalizam i negativno izvještavanje. Time su većina medija ne samo doprinijeli rastu opravdanih i neopravdanih resantimana prema vladajućim elitama, već su stvorili i pozornicu za populiste (koji su često i sami vlasnici medija), koji su time dobili ne samo široku publiku, već i medijum koji od njih i njihovih populističkih izjava privređuje. Na taj način su se stvorili uslovi u kojima se mediji i populistu svjesno ili nesvjesno podupiru. Ili kako je to koncizno rekao švajcarski publicista Šarl Ritterband komentarišući uspon populizma u Austriji krajem prošlog vijeka: „Hajderu su bili potrebni mediji i medijima je bio potreban on.“ (Mudde 2004: 554).

Lijevim i desnim populistima zajednički su antielitizam i pozivanje na narod, a „opasni drugi“ su društvene grupe koje ne pripadaju političkim elitama, ali nisu ni dio naroda, oni su „opasni“ jer ugrožavaju narod i(li) državu. Zajedničko i jednim i drugima je to što politički kapitalizuju strahove od „opasnih drugih“, na njima temelje politički program i formiraju vrednosne prioritete. Postoje i populistu koji u svom diskursu nemaju „opasne druge prioritete. Postoje i populistu koji u svom diskursu nemaju „opasne druge“ (poput Mira Cerara u Sloveniji) pa ih neki teoretičari svrstavaju u centristički populizam. U središtu njihove pažnje je ideološki neutralna potreba povratka morala u politiku. Odnos prema „drugome“ sastavni je element identiteta, odnosno, shvatanje da se tek u odnosu prema „drugome“ može doći do svesti o sebi samome i da to vredi i za narode i države. Maks Veber je pisao o tome da se etnički identitet izgrađuje na osnovu razlike, da se svijest o pripadnosti ne stvara zahvaljujući izolovanosti nego, naprotiv, međusobnim suprotstavljanjima razlika koje se ističu da bi se ustanovile etničke granice (Veber, 1976: 323–337; Gadamer, 1989, Eriksen, 2004).

O samom pojmu je ionako mnogo pisano, čak se i danas mnogo piše, jer se smatra da su npr. takvi događaji, kao što je istupanje Velike Britanije iz EU, povod za rekonceptualizaciju populizma kao ideološke matrice (Freeden 2017). Po tome, čak bi se moglo govoriti o drugoj deceniji XXI vijeka kao o ofanzivi populizma.

Jan-Verner Miler (Jan-Werner Müller) u vrijednoj knjizi (Miler 2017, Mudd, Kaltwasser 2013), u kojoj populizam tretira u perspektivi moralizacije politike, pominje uspon

Donalda Trampa (Donald Trump) i Viktora Orbana (Orbán Viktor) kao izvanredne primjere populizma. Da li „populizam“ objašnjava otpor spram autoritarizma? Analizira dotične političare (naročito djelatnost Orbana) kao proponente današnjeg populizma, čak se čini da im pripisuje opasne potencijale.

3. POPULIZAM I DEFEKTI DEMOKRATIJE U REPUBLICI SRPSKOJ

3.1. Tendencije populizma u evropskom političkom prostoru

Jačanje populističkih stranaka i pokreta te uopšte radikalizaciju evropskog političkog prostora potrebno je sagledati kao simptom krize demokratije u cijeloj Evropi i krize zapadnog ekonomskog modela. Populizam je uvijek reakcija na neku jaču društvenu krizu i na osjećaj da dotadašnje društvene snage krizu ne mogu riješiti (Taggart, 2002.). Podsjetimo se, populistički akteri obično predstavljaju svijet kao “borbu dobra i zla: na jednoj strani je pravedan ‘narod’ a na drugoj zle korporativne elite, političke stranke, mašinerija vlasti i drugi blokovi moći koji kroje zavjeru protiv interesa ‘naroda’” (Decker, 2008., 122). Upravo su antielitistički i antisistemske stavovi u populaciji među najvažnijim faktorima za pojavu podrške populističkim akterima.

Niska izlaznost pokazuje nam da izabrane vlasti nemaju legitimitet za velike segmente stanovništva i da sve veći broj građana ne nalazi političku opciju koja bi ih predstavljala te se odlučuje za povlačenje, apstinenciju od glasanja. Osim povlačenja/apstinencije značajan broj glasača u mnogim evropskim zemljama odlučuje se za radikalnije i/ili populističke političke opcije koje u nekim državama osvajaju i priličan broj zastupničkih mjesta u nacionalnom i/ili Evropskom parlamentu.

Pritom su elite zadobile privilegovanu političku ulogu koja je uvijek bila znak autentične dominirajuće klase, pa “osnovni uzrok opadanja demokratije u savremenoj politici treba tražiti u nastajućoj bitnoj neravnoteži između uloge korporacijskih interesa i interesa praktički svih ostalih grupa društva” (Crouch, 2007., 108). Ako se nastave sadašnji ekonomski trendovi, očekuje nas daljnje bogaćenje najbogatijih, rast nejednakosti i razoran uticaj na ekonomske sisteme te na društvo (Piketty, 2014.).

Populizam i demokratija ne mogu se usaglasiti ni s predstavničko-teorijskih gledišta. Populizam u svojoj srži počiva na iluziji jedinstva u sebi samome. Iluzija organskog jedinstva političke zajednice (Lefort, 1991) ima prednost što može potvrditi identitet jasno i jednoznačno definisanog političkog kolektiva i koristiti ga protiv činjeničnosti napornog i dugotrajnog

demokratskog procesa. Taj se proces “polaganog bušenja debelih dasaka” (Max Weber) odlikuje ponajprije artikulisanjem i izjednačavanjem konfliktnih interesa i utoliko je odraz nezaobilaznog pluralizma savremenog svijeta. Ali to populizam poriče. Njegova fikcija homogenog političkog jedinstva generiše logiku koja ideju razlike i drugoga eliminiše iz predstave o demokratiji. Te imaginacije jedinstva, identiteta i političke zajednice – u njemačkom kontekstu semantički posebno kodirane kao “narodna zajednica” – postaju konfrontacija populizma i demokratije.

Međutim ako već iz antike poznati lik demagoga ovlada još i medijima i zaposjedne središnje položaje državne moći, tada više nije daleko odmak u jedan oblik totalne vladavine. Pokraj dobrog populizma, koji u određenim situacijama oživljava i obnavlja demokraciju, te lošega, koji je sklon autoritarizmu, ali se ipak može nadzirati, pojavljuje se odvratni populizam koji uništava demokratiju. Problem je u tome što tek kasnije rođeni znaju o kojemu je populizmu riječ.

3.2. Populizam i njegovi defekti u entitetu Republike Srpske

Slično Srbiji, Srpskoj naprednoj stranci (SNS) i njenom lideru Aleksandru Vučiću u potpunosti odgovara SNSD i Milorad Dodik. To je politička organizacija bez čvrste ideologije koja se obraća svima i u vladajuću koaliciju uključuje sve koje može, bez obzira na njihovo programsko ili ideološko opredjeljenje, a sve “u interesu naroda”.

U Republici Srpskoj danas postoje formalne demokratske institucije u kojima se, međutim, u praksi nosioci vlasti stavljaju u povlašćen položaj. Oni manipulacijama državnim resursima sebi omogućavaju prednost u političkim konfrontacijama, druge učesnike političkog života stavljaju u neravno pravan položaj, anulirajući time načelo ravnopravnog učešća u izbornom nadmetanju. Izbori se održavaju redovno, ali je opozicija u podređenom položaju zbog nejednakog pristupa finansijskim sredstvima, zbog dominantnog uticaja vlasti na medije i nepostojanja nezavisnog pravosuđa. Sve to omogućava političkim elitama na vlasti ogromnu prednost, te je otuda ovakav poredak svojevrsni hibrid koji prirodno teži da potisne liberalne elemente demokratije, naročito tamo gdje su institucije nejake i gdje je nerazvijeno kritičko javno mnjenje, kao što je slučaj u Republici Srpskoj. Dakle, na osnovu defekata demokratije koje ima, Republika Srpska bi se mogla svrstati u kompetitivni autoritarizam ili populističku demokratiju.

U političkoj praksi RS nema stvarne podjele vlasti: opozicija je na udaru privatnih medija koji dobijaju državnu pomoć i privilegovan položaj na osnovu političkog uticaja, javni entitetski emiter se ponaša kao

partijski servis najjače vladajuće stranke i bilten najmoćnijeg čovjeka u RS – nekada predsjednika Vlade, danas predsjednika entiteta – čija se moć crpi iz pozicije predsjednika najjače vladajuće stranke. Vladavina prava je u sjenci vladajuće partije, odnosno njenog lidera čiji legitimitet proizilazi iz popularnosti, a nju transponuje na donošenje odluka unutar i van svojih nadležnosti. On se postavlja kao vrhovni društveni arbitar, kao pater familias koji se pokroviteljski odnosi prema drugim institucijama i koji svoju politiku zasniva na „direktnoj komunikaciji sa građanima“. Nasuprot tome, demokratska politička zajednica vladavine prava, odnosno stabilizovana demokratija, jeste zajednica u kojoj se poštuju ljudska prava, demokratske procedure, u kojoj je svaka grana vlasti efektivno ograničena kako se ne bi mogla prekoračiti ovlašćenja koja svaka od njih ima. Formalno zalaganje za ova načela i vrijednosti je neophodno, ali ne i dovoljno. Potrebno je da se u praksi djelotvorno sprovode demokratski principi i promovišu proklamovane vrijednosti. Republika Srpska je na tom putu, na putu s mnogo prepreka, još veoma daleko od cilja a populizam joj nije od pomoći jer ne pomaže da se otklanjaju defekti u gradnji liberalne demokratije. Naprotiv, pozivajući se na demokratiju ti defekti se prikrivaju, modifikuju ili čak njeguju nauštrb izgradnje demokratskog društva koje teži uravnotežavanju demokratskih i liberalnih vrijednosti. Upravljanje strahovima, zebnjama i tjeskobama koristi se kao političko gorivo koje se uz pomoć medija distribuira narodu. Koalicija kvaziljevog i kvazidesnog populizma promijenila je njegov sadržaj: nacionalizam je restilizovan, proklamovano samodovoljstvo je ustupilo mjesto evropejstvu, rangiranje „opasnih drugih“ se takođe promijenilo, ali matrica političkog ponašanja ostala je ista. Iz pozicije ubjedljive parlamentarne većine apsolutizuje se princip i značaj većine, nipodaštava uloga i značaj manjine i više od toga: pokazuje se netrpeljivost prema drukčijem mišljenju i kritici.

„Opasni drugi“ – rangiraju se instrumentalno prema potrebi datog trenutka – nekada su to Amerikanci, nekada Bošnjaci ili Hrvati. Umesto kao konkurenti na političkoj sceni, političke elite nekadašnjeg režima i tajkuni tretiraju se kao „opasni drugi“, ali i svi oni koji su spremni da kritikuju i ne povinuju se politici jednog čovjeka koji kontroliše ne samo vladajuću koaliciju, nego i gotovo sve entitetske, pa i nezavisne institucije i ključne entitetske medije i tabloide. Dakle, može se reći da je politika antipluralizma bitna odlika populizma.

Priča o ugroženosti spolja duboko je ukorijenjena na ovim prostorima. Nakon Drugog svjetskog rata spoljni neprijatelji imali su važnu ulogu u homogenizaciji stanovništva SFRJ. Njihovo rangiranje zavisilo je od konteksta: nekada su to bili kapitalistički imperijalisti,

potom Staljin i Sovjeti, teoretičari buržoaskih ideja... Posle rastakanja SFRJ redosljed spoljnih neprijatelja se opet promijenio, tako da su sada nekadašnja „braća“ postala najozbiljniji „opasni drugi“. I dugo poslije okončanja sukoba na prostoru nekadašnje SFRJ zaoštavanje odnosa s pripadnicima manjina politički se instrumentalizovalo. Obilježavanje godišnjica posvećenih nedavno završenim ratnim sukobima često su povod da se podgrrije priča o opasnom drugom.

3.3. Milorad Dodik kao reprezent populizma u Bosni i Hercegovini

Iako populističke elemente možemo pronaći od samih početaka, novu dimenziju populizma u bosanskohercegovačkoj politici analitičari i građani vide u liku Milorada Dodika i njegovoj "populističkoj instant ideologiji". Retorika Milorada Dodika utemeljena je na argumentaciji etosom u gotovo nevjerovatnoj mjeri, tolikoj da gotovo svi njegovi argumenti proizlaze iz nje. Njegov retorički etos glavni je razlog zbog kojeg se u medijima Dodik najčešće od svih analiziranih političara označava kao populist.

Uvjeravanje logosom najmanje je zastupljeno u retorici Milorada Dodika i često se svodi na argumentiranje istorijskim činjenicama, anegdotama i pojedinačnim primjerima koji ne odražavaju pravo stanje stvari. Stiče se dojam da Milorad Dodik drži da je njegova logika jako jednostavna i da se ne treba tu previše objašnjavati (čemu ide u prilog i navedeno korištenje poslovice, onoga što se obično uzima ispravno), a veliki broj njegovih tvrdnji kao argument ima samo činjenicu da on to tako kaže, što proizlazi i iz specifično naglašenog argumentiranja etosom.

U rimskom sudskom govorništvo ova vrsta retoričkog etosa ne samo da je bila dio argumentacije, nego je često predstavljena i kao njezino glavno obilježje, a u političkom govorništvo oratoru bez istaknutih predaka bilo je dozvoljeno eksplicitno isticati vlastite vrline. Ako je govornik želio svoj karakter koristiti kao oblik dokaza i način uvjeravanja, morao je pokazati da ima dignitas (da je dostojan pozicije), honor i gloria (izvrstan lični i javni angažman), existimatio (govornički ugled) i, ključni element u kontekstu rimskog etosa, auctoritas – divljenje osobi koja pokazuje mudrost, vještinu i osjećaj odgovornosti u ličnim i javnim pitanjima i koje se može zaraditi na račun slavnih predaka, ali najčešće se ostvaruje vlastitim hvalevrijednim političkim djelovanjem.

Ono što je ključno za auctoritas jest da je često zamjenjivao logičku argumentaciju, a to je jedna od najvažnijih odlika retorike Milorada Dodika kojem je glavni argument njegov karakter i autoritet utemeljen na činjenici da je preko 20 godina u vlasti u Republici Srpskoj. Tri su

osnova na kojima Milorad Dodik uvijek iznova izgrađuje i potvrđuje svoj etos. Populizam kao retorička taktika u savremenom političkom diskursu "etotični" argumenti koji se najčešće ponavljaju u njegovom diskursu – ponekad implicitno, ponekad eksplicitno; ponekad samostalno, ponekad u kombinaciji.

1. Milorad Dodik je čovjek nadljudskih sposobnosti koji stiže sve i svuda.
2. Milorad Dodik je najbolje upućen u sve političke prilike i neprilike.
3. Milorad Dodik uistinu razumije dobri, veseli, prostodušni narod jer je i sam takav.

Milorad Dodik, entitet Republiku Srpsku doživljava kao svoju, u stilu Lujeve maksime "država to sam ja". On smatra RS svojim vlasništvom i uvjeren je da polaže pravo na sve njene resurse od institucionalnih i javnih preduzeća do prirodnih resursa.

Stvara sliku o sebi kao političkog lidera koji uspješno pliva u političkim vodama iako je skeptičan prema opozicionim strankama, strancima i svima onima koji ne misle kao on. U diskursu Milorada Dodika vrlo je često pominjanje naroda i pozivanje na volju naroda, što je jedna od osnovnih karakteristika populizma u ideološkom i diskurzivnom smislu.

Sebe smatra nenadmašnim autoritetom za pitanja politike i na svjetskoj razini, pa tako navodi da bi od njega o multikulturalnosti mogli učiti i lideri većih sredina: narodu se približava humorom, pjevanjem, anegdotama, prostodušnim sloganima. Ističe i hvali se posjetama i prijateljstvom sa Viktorom Orbanom (premijerom Mađarske) i Vladimirom Putinom (predsjednikom Rusije) i maksimalno ih iskorištava u izbornim kampanjama.

Milorad Dodik proizvodi neprijatelje – on, istina, često ironično zahvaljuje medijima koji nisu na njegovoj strani. Slušajući njega Republika Srpska je kao Švajcarska, „budžet funkcioniše na maksimalnom nivou“ (intervju Face televiziji, 28.4.2024. novinar Senad Hadžifejzović).

Čini se da baš navedeni intervju najbolje oslikava njegov lik i djelo. Na početku intervjuja kaže jasno „mi se ni od koga ne odvajamo“ da bi kasnije u više navrata istakao „mi treba da se razgraničimo na miran način... ja sam spreman da vam platim 2 milijarde u 10 godina... da vam damo neko obeštećenje“. Na pitanje i podsjećanje novinara u studiju da je 2007. godine gostujući kod njega rekao jasno „da je u Srebrenici bio genocid“, Dodik kaže užurbano više puta „pogriješio, greška“, te sada tvrdi da „nije bio genocid u Srebrenici“.

Simplifikacija kompleksne situacije kada je Ministarstvo finansija SAD stavilo na crnu listu Milorada Dodika, firme

bliske njemu i njegovoj djeci, on gordo pojašnjava: „...sili poput SAD-a problem je jedan restoran u Banjaluci, u kome sve radi legalno...“

Takođe na pitanje novinara u NIN-u (29.11.2023.), da ako već ne prihvata visokog predstavnika Šmita i Sud BiH, zašto ste prihvatili da vam taj sud sudi?“. Dodik tvrdi u odgovoru da ako se ne bi odazvao „raspisali bi međunarodnu potjernicu, pokušali da hapse uz upotrebu sile i možda angažuju NATO.“

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

U ovom radu predstavljene su osnovne karakteristike, u nauci rijetko analiziranog, fenomena populizma te istražene njegove veze s krizom političkog i ekonomskog modela u Evropi, te kako se on odražava na defekte demokratije u Republici Srpskoj. Indikatori te političke krize su (između ostalih) značajna apstinencija glasača od opštih i lokalnih izbora i pojava različitih radikalnih političkih stranaka i pokreta na političkom nivou. U ekonomskoj sferi to su rašireno siromaštvo i rizik od siromaštva te rastuće ekonomske i društvene nejednakosti. Takve nejednakosti postaje sve teže legitimisati (neo)liberalnom ideologijom ugrađenom u demokratske političke sisteme i odgovarajućom ideologijom meritokracije.

I primjer entiteta Republike Srpske pokazuje da je odnos prema drugome („opasnom drugom“, neželjenom drugom) veoma važan segment populizma, bilo da je u pitanju lijevi ili desni populizam. Može se reći čak da je populizam snagom svoje izborne privlačnosti brisao proklamovane ideološke granice. U Republici Srpskoj to i nije bilo naročito teško postići s obzirom na činjenicu da prave ljevice i prave desnice nije ni bilo, da su to bili tek nagovještaji ideoloških partija kakve postoje u praksama razvijenih demokratskih država.

U političkoj praksi Republike Srpske nema stvarne podjele vlasti; demokratski procesi su s ozbiljnim nedostacima, izbori se sprovode u uslovima potpunog favorizovanja stranaka na vlasti, pritisaka na aktere i birače na terenu; nema uslova za fer političko nadmetanje, opozicija je na udaru privatnih medija koji dobijaju vladinu pomoć i privilegovan položaj na osnovu političkog uticaja; entitetski javni emiter se ponaša kao partijski servis najjače vladajuće stranke i bilten najmoćnijeg čovjeka u državi – nekada predsjednika Vlade, danas predsjednika države – čija se moć crpi iz pozicije predsjednika najjače vladajuće stranke. Konstantu na rang-listi „opasnih drugih“ pored uobičajenih drugih u političkom diskursu vladajuće većine čine i elite bivšeg režima i tajkuni. Rječju, za njih su „opasni drugi“ i oni koji su spremni da kritikuju i ne povinuju se politici jednog čovjeka koji kontroliše ne

samo vladajuću koaliciju, nego i gotovo sve entitetske, pa i nezavisne institucije, javni entitetski emiter i tabloide, te se može reći da je antipluralizam bitna odlika populizma u Republici Srpskoj danas. Vladajuća koalicija ima ubjedljivu parlamentarnu većinu i ona je apsolutizuje nipodaštavanjem uloge i značaja manjine i pokazivanjem netrpeljivosti prema drukčijem mišljenju i kritici. Empirijska istraživanja pokazuju da još od 90-ih godina 20. vijeka postoji kontinuitet prisustva „opasnih drugih“ u javnom diskursu RS (pripadnici manjina, Kancelarija visokog predstavnika, NATO). „Opasni drugi“ rangiraju se instrumentalno, prema potrebi datog trenutka: nekada su to Amerikanci, nekada NATO, a nekada Bošnjaci. Postoji jaka situaciona korelacija između „opasnih drugih“ koje političke elite označe kao takve i odnosa građana prema njima. Međunacionalne napetosti i sukobi 90-ih godina 20. vijeka na prostoru bivše SFRJ umnogome su definisale „opasne druge“ među građanima BiH, a njihov osjećaj ugroženosti još uvijek je u direktnoj korelaciji s porukama koje političke elite šalju, kao i sa unutrašnjom i spoljnom praktičnom politikom.

Populizam je potrebno shvatiti ne isključivo kao „opasnu smetnju“ već prije svega kao ozbiljan simptom krize demokracije koji upućuje na neke slabosti modernih demokracija te na političke vrijednosti i strasti građana koje ostaju bez predstavnštva u političkoj areni.

Populizam nam tako pokazuju ujedno i „drugo lice demokracije“ i „sjenu demokracije“ (Canovan, 1999.), a populistički akteri svojom radikalizacijom politike (najdrastičnij primjer Milorada Dodika) mogu otvoriti puteve ka redukovanju ekonomskih nejednakosti i uključivanju većeg broja građana kao kritičkih aktera u političku sferu, kao i djelovati prema isključivanju, širenju netolerancije i daljnjem udaljavanju populacija od demokratskih načela.

LITERATURA

- Collier, David; Mahon James E. (1993).** Conceptual "Stretching" Revisited: Adapting Categories in Comparative Analysis. *American Political Science Review*, Volume 87, No.4, December 1993, 845–855.
- Ristić, Irena; Bieber, Florian (2012).** Constrained Democracy: The Consolidation of Democracy in Yugoslav Successor States? *Southeastern Europe* Volume 36, Issue 3, Fall 2012, 373–397.
- Ionescu, Ghita, Gellner, Ernest (ed.) (1969).** *Populism: Its meanings and National Characteristics*. London: Weidenfeld&Nicolson.
- Canovan, Margaret (2002),** "Taking Politics to the People: Populism as the Ideology of Democracy", U: Meny, Y. i Surel, Y. (ed.), *Democracies and the Populist Challenge*, 25 – 44. Basingstoke, Palgrave.
- Canovan, Margaret (2004),** "Populism for political theorists?", *Journal of Political Ideologies*, (October 2004) 9(3), 241–252.
- Javno mnjenje Srbije JMS (2017),** *Populizam u Srbiji – uzroci i posledice. Istraživanje javnog mnjenja Srbije*, Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje Instituta društvenih nauka, Beograd.
- Lutovac, Zoran (2014).** "Izgradnja političkog i ustavnog identiteta samostalne Srbije" u: *Ustavi u vremenu krize – postjugoslovenska perspektiva*, (ur. Milan Podunavac i Biljana Đorđević) Beograd: Fakultet političkih nauka i Udruženje za političke nauke Srbije, 395–406
- Lutovac, Zoran (2016),** „Evropska unija i ishodi demokratizacije u Srbiji“, *Urušavanje ili slom demokratije*, (ur.) Ilija Vujačić i Bojan Vranić, Udruženje za političke nauke Srbije, Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka, Beograd 2016, str. 219-239.
- Maja Rogulj, Gabrijela Kišiček (2018),** „Populizam kao retorička taktika u suvremenom hrvatskom političkom diskursu“, *Političke analize tromjesečnik za Hrvatsku i međunarodnu politiku*, Vol. 9 no 35.

O AUTORU

Dragan Stanisavljević je rođen 11.10.1965. u Zenici gdje je završio osnovnu i srednju školu. Diplomirao je na odsjeku za žurnalistiku Fakulteta političkih nauka u Sarajevu 1990. godine, a magistrirao na Univerzitetu za poslovni inženjering i menadžment u Banjaluci, 2009. godine. Do sada je objavio knjigu „Mediji i javno mišljenje u Republici Srpskoj“ (izdavač Friedrich-Ebert-Stiftung).
Živi i radi u Banjaluci.

IMPRESUM

Friedrich-Ebert-Stiftung - Kancelarija Sarajevo
Kupreška 20, 71 000 Sarajevo

Za izdavača: Sarah Hees-Kalyani - Direktor, FES BIH

Tel.: +387 33 720 010

www.fes.ba

DTP: Aleksandar Aničić

Sva prava pridržana od strane Friedrich-Ebert-Stiftung BiH.

Stavovi i mišljenja izneseni u ovoj publikaciji su autorski i ne predstavljaju izričite stavove i mišljenja izdavača. Friedrich-Ebert-Stiftung ne garantuje za tačnost podataka koji su izneseni u ovoj publikaciji. Komercijalna upotreba izdanja nije dozvoljena bez pismene saglasnosti Fondacije.

ISBN 978-9926-482-93-0

CIP zapis dostupan u COBISS sistemu Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH pod ID brojem 60261382

